

BODNÁR ILDIKÓ

Nemzedékek egy pálya vonzásában

– Dédnagyapám emlékének ajánlva –

<https://doi.org/10.71157/upsz.2025.11-12.11>

Quo pia fata. – Ahova a kegyes sors szólít.
(A Degenfeld-Schonburg család jelmondata)

A gondolat, hogy írnom kellene református kántortanító dédnagyapámról, aki 1874 és 1955 között élt, hosszabb ideje foglalkoztat. Ám csak a közelmúltban – talán egy kicsit az évfordulók jegyében – fogtam hozzá az íráshoz: 2024-ben múlt százötven esztendeje, hogy született, s az idén éppen kereken hetven éve, hogy nem él már Belényi Gábor tanító úr.

Arra, hogy milyen fontos a családi múlt emlékeinek összegyűjtése és ébren tartása – s nemcsak a magunk, hanem a jövő generációk szempontjából is –, közelmúltbeli olvasmányaim is felhívták a figyelmemet, így többek között dr. Boga Bálint gerontológusnak, orvos-írónak az édesapját és családjának őseit bemutató írása is.¹

Nem kevés azoknak a családoknak a száma, amelyeknek felnövekvő tagjai generációkon át azonos pályát választottak, ugyanazon pálya vonzásában éltek, de előfordult az is, hogy megszakadt egy-egy

hivatás folytonossága, hogy majd egy későbbi nemzedék tagjainál tűnjék fel ismét. Itt elsősorban hagyományos értelmiségi pályákra gondolok, az orvosi, a tanári vagy a jogász pályára. Ám mára, mint olyan sok egyéb, ez is erősen változóban van.

1. AZ INTERNET „CSODÁJA”

A tények és adatok, amelyek segítették a munkám elkészítését, 80%-ban az internetről származnak. Ezekon kívül kézírásban fennmaradt rövid visszaemlékezésekre és egy nyomtatásban is megjelent pályázati anyagra támaszkodhattam erősebben, mindezek pontatlanságait az internetes adatok nyomán helyesbíteni tudtam.²

Nem gondoltam, hogy amikor dédnagyapám nevét és volt állomáshelyeit úgymond „próba szerencse alapon” beírom a keresőbe, azonnal adatok jelennek meg róla. Ahogy

¹ Boga Bálint (2020): Apám, a bíró. *Kultúra és közösség*. 11. 1. sz., 21–26.

https://epa.oszk.hu/02900/02936/00044/pdf/EPA02936_kultura_es_kozosseg_2020_01_021-026.pdf

² Belényi Gábor kéziratára a Herman Ottó Múzeum néprajzi gyűjteményében bukkantam rá. A gépelt szövegben hibásan szereplő dr. Sóo István nevet így tudtam dr. Jóó Istvánra kijavítani. Szűcs Katalinnak 2001-ben írott díjnyertes pályázati anyaga *Tizenegy katedra* címmel megjelent a Borsod–Abaúj–Zemplén megyei Pedagógiai Intézet *Példák és példaképek* című kiadványában, a 70–78. oldalakon.

néhány más múltbeli, ide kapcsolódó névvel is „kísérleteztem”, egyre több információra bukkantam, már csak válogatni kellett közöttük! Számomra igen érdekes, hogy egy nem különösen híres személyiségről, nem kiemelkedő művésze-ről, avagy tudós-ról, hanem egy 1874 és 1955 között élt egyszerű magyar tanítóról mennyi minden található meg az interneten. Milyen adatok ezek? A különféle hivatalos iratok, egyházmegyei közgyűlési jegyzőkönyvek megőrizték kinevezéseinek, munkahelyváltásainak a történetét, írtak szerepléséről az újságban, s több munkája, illetve legalább a rájuk vonatkozó utalás is fellelhető a dokumentumok között. Persze az utóbbihoz az is kellett, hogy a tanító úr le-leüljön gondolatait papírra vetni.

Az internetes források mellett természetesen néhány pedagógiai vonatkozású nyomtatott könyvet is felhasználtam a dédnagyapa – valamint kisebb mértékben unokája – történetének megírása során; mindezeket a műveket munkám végén felsorolom.

2. NEVEK, AMELYEK VISSZARÖPÍTENEK KORA GYERMEKKOROMBA

Egyik nem túlságosan régi, erdélyi vonatkozású recenzióm kapcsán az interneten bön-gésztem különböző kiadványokat.³ Így többek között belelapoztam az *Erdélyi Múzeum-Egyesület Gyűjteményei* című

kiadványba.⁴ A Kolozsváron 2009-ben kiadott 388 oldalas könyv szerkesztője Sipos Gábor, ő írta az EME gyűjteményei közül a könyvtárat bemutató fejezetet is. A sorokat olvasva olyasmit találtam, amiről először nem is gondoltam, hogy valamiképpen a saját gyerekkoromat fogja feleleveníteni. Nem is sejtettem, hogy egyáltalán emlékezhetek ilyen régi dolgokra. Ugyanis két, utoljára egészen kicsi koromban hallott névre bukkantam rá itt.

1856-ban alakult meg az Erdélyi Múzeum-Egyesület; könyvtárának gazdagításához Erdély tehetősebb családjai közül számosan hozzájárultak. A már rögtön az alapításkor 15000 kötetnél több könyvet számláló gyűjtemény nagyrészt adakozásból jött létre; a legelső adományozók között ol-

vasható többek között gróf Kemény József, gróf Kemény Sámuel, gróf Teleki József neve. A következő évtizedben tovább gyarapodott a könyvállomány.

1865-ben már közel 24000 kötettel rendelkezett, mivel mind többen járultak hozzá további gazdagodásához. Hasonló dolgot mond el ezzel kapcsolatban Orbán Balásról szóló könyvének az Erdélyi Múzeum-Egyesület (korábbi nevén: Erdélyi Múzeum-Egylet) említésekor Balázs Ádám: „A közcélokra történő felajánlások egyre gyakoribbá válnak. Az ajándékozás szinte elvárt erkölcsi kötelesség lesz” (*Balázs*, 2022, 111. o.).⁵ A száműzetésből hazatért Orbán Balázs maga keleti gyűjteményét adományozta az egyesületnek.

két, utoljára kicsi koromban hallott névre bukkantam rá

³ A Péntek János *Nyelvész életidők, életpályák Erdélyben* c. könyvéről szóló recenzió megjelent a Magyar Nyelvőr 2025. évi 3. számában, a 415–420. oldalakon.

⁴ <https://www.scribd.com/document/419990105/Az-Erdelyi-Muzeum-Egyesulet-Gyujtemenyei>

⁵ Balázs Ádám (2022): *A legnagyobb székegy – Orbán Balázs élete és munkássága*. Kriterion, Kolozsvár – Magyar Napló, Budapest.

Az internetes sorokban, az Erdélyi Múzeum-Egyesület könyvtára kapcsán olvasható többek között az alábbi mondat: „Dégenfeld Sándor gróf az erdőszádai könyvtárából a múzeumból még hiányzó műveket ajánlotta fel 1863-ban, innen 1342 kötet került a könyvtárba, jelesen „a görög és római remek-írók és az európai újabb irodalom jelesebb termékeinek általában igen szép kiadásai” (Sipos, 2009, 15. o.).

Erdőszáda? Dégenfeld gróf? Valamiért igen ismerősen csengtek a nevek. Csak nem? Szemem előtt egy gyönyörű kastély képe bontakozik ki, amelynek tágas termében csodás bálokat rendeztek. Képzetelem mesekönyveim illusztrációit eleveníti meg!

3. EMLÉKEK EGY ÖREG, VAK BÁCSIRÓL

Ülök a konyhában, egy aprócska gyermekszéken, früstülködő dédnagyapám széke mellett. Ő időnként egy-egy kiskatonát nyújtana, kóstoljam csak meg, milyen finom ez a füstölt szalonna! Néha azonban elvétí az irányt: pár éve már mindkét szemére vak. Sajnálom a dédnagyapát! Csak nemrég halt meg a felesége, a dédi, s hamarosan a Vakok Intézetébe kerül majd, ő maga akar odamenni. Vaksága következtében igen elcsesett s ezért nagyon megkeseredett, házsártos ember lett, alig elviselhető dührohammal. Ekkoriban már sehogy sem érezte jól magát a családban, abban reménykedett, hogy a Vakok Intézetében jobb helye lesz. Így azután az egyik unokája végül valóban ott helyezte el Budapesten, ahol ő rövidesen el is hunyt. Nyolcvan éves múlt akkorra. A család

nagyon kevés dolgot örökölt tőle, mert könyvtárát, értéktárgyait idegeneknek osztogatta el még Pestre kerülése előtt. A magam könyvtárában mindössze két-három tőle származó beírást – a nevét és az „Erdőszáda 1896”-ot – tartalmazó könyvet tudok felfedezni.

Itthon mind ritkábban emlegettük, pedig én szerettem volna többet is megtudni az ősz hajú, mindig fekete szemüveget viselő, gyakran mérges öreg bácsiról, aki a reggelijét néha megosztotta velem. A nagymamám, a dédnagyapa lánya, néha mesélő kedvében volt. *Bizony, a dédnagyapád nem volt mindig ilyen gyenge és beteg, és látott is jól...* – kezdődött a történet.

A történet természetesen hosszan folytatódtott, és bizonyára nem egyetlen napon és nem is csak egyszer hallgathattam végig nagymamám szavait. Itt majd az ötödik fejezet elején látjuk ismét az ő szemével a dédnagyapámat.

4. AHOL A SZÁLAK ÖSSZEKAPCSOLÓDNAK

A gróf nemcsak könyvtárának egy részét ajánlotta fel a köz javára. Mint az a visszaemlékezésekből, korabeli újságcikkekből és tanulmányokból is tudható, iskolaalapító is volt: Erdőszádán egy református iskolát hozott létre, közvetlenül a Millenniumot megelőző években. „Az erdőszádai ev. ref. leányegyház újonnan állított iskolája javára a buzgó és egyházas érületű Degenfeld Sándor gróf és neje, sz. Wesselényi Terézia bárónő védnöksége alatt f. évi augusztus 2-án nyári táncmulatságot rendez...”⁶

⁶ Azaz: az Evangélium Szerinti Reformált Magyarországi Keresztyén Egyház újonnan létesült iskolájáról van szó; a cikk a Debreceni Protestáns Lap 1896. július 18-i számában jelent meg. Lásd itt: https://epa.oszk.hu/05500/05566/00764/pdf/EPA05566_debreczeni_protestans_lap_1896_029.pdf

„Gróf Degenfeld-Schonburg (Schomberg) Sándor édesapja kiemelten fontosnak tartotta az iskolázást, ezért Erdőszádán magyar iskolát hozott létre. Ehhez úgy teremtette meg az elegendő tanulói létszámot, hogy birtokán többgyermekes családokat alkalmazott” – olvashatjuk a Boruzsné Búdi Katinka és Óváry Zoltán által írott *Vallási értékek az arisztokrácia nevelésében* című tanulmányban.⁷

Ami pedig a visszaemlékezést illeti, itt egy további „internetes felfedezésemből” idézek: Belényi Gábor tanító és Gelej nevének az együttes beírása nyomán Gelej általa írott monográfiájára találtam rá a Herman Ottó Múzeum Néprajzi Archívumában, a szöveg végén az összeállító életrajzával. A helytörténeti írás a tanító úr életéről szóló oldalakkal fejeződik be. Mert a helyi iskola tanítója írta a közel harminc oldalas munkát, egyes szám harmadik személyben szólva önmagáról is. Ő maga így írta le tanulmányainak és pályakezdésének a történetét az 1930-ban keletkezett írásában, amelyet Gelej falu múltjának, történetének szentelt. (Az idézetekben megtartottam az eredeti írásmódot.)

„1894-95-ik iskolai év őszén, mint negyedik éves hallgatót a Püspök, dr. Hegyegi Kiss Áron és a képző igazgatója dr. Joó István kiküldötték tanítónak Erdőszádra, Szatmár megyébe, a gróf Dégenfeld Sándor által ekkor felállított missziós református magyar iskolához, hogy a közeledő

Millennium évre már megerősödött magyar iskolával ünnepeljen ez a teljesen oláh nyelvűvé tett község.” (*Belényi, 1930, 20. o.*) Igen, közvetlenül a Millennium előtti évben a kezdő tanító román kisgyerekeket tanított sikeresen magyar nyelvre. És nem is mellesleg házitanítója lett a gróf három kisfiának is. A Dégenfeld/Degenfeld (Degenfeld-Schonburg) családról ma sok minden olvasható szintén az interneten; itt csak röviden emelek ki két dolgot. Gyermekei neveléséről a már idézett forrás így ír: „A Degenfeld család részben eltért a hagyományos [nemesi] nevelési utaktól, hiszen a gyerekek iskolába jártak. Délutánonként azonban foglalkozott velük külön házitanító.”⁸

„Mint ahogy nevük is jelzi, a Degenfeldek nem magyar eredetűek. Az első ismert Degenfeld, Ulrich, 1270-ben, illetve 1290-ben jelenik meg írott forrásokban.

Ősi fészük Degenfeld vára volt (régbben Tegenvelt). A család tagjai közül I. Cristoph Martin 1625-ben bárói rangot nyert, az unokája, II. Cristoph Martin pedig 1716-ban birodalmi gróf lett. 1717-ben II. Cristoph Martin feleségül vette Schomberg és Leinster második hercegének leányát, Máriát. Leszármazottaik a Degenfeld-Schonburg nevet használták. Az ő unokájuk volt az 1766-ban született Maximilian (Miksa), az első a család tagjai közül, aki kapcsolatba került az erdélyi arisztokráciával. Ő 1800-ban feleségül vette gr. Teleki Annát.”⁹ A német földről származó

magyar iskolát hozott létre

⁷ Boruzsné Búdi Katinka és Óváry Zoltán (2012): Vallási értékek az arisztokrácia nevelésében. In: Tóth Zoltán (szerk.): *Új kutatások a neveléstudományokban*. MTA, Budapest. 48–58. Letöltés: http://onk2015.conf.uni-obuda.hu/wp-content/uploads/2015/01/ONK_kotet2015.pdf (2025. 10. 15.).

⁸ Ld. az 5. sz. jegyzetet, a szerzők idézik a ma élő leszármazott, gróf Degenfeld-Schonburg Sándor által írt *Elmélkedéseket*, amelyet a Komp-Press Korunk Baráti Társaság jelentetett meg Kolozsváron, 2008-ban.

⁹ Kálmán Attila (2022): Gróf Degenfeld-Schonburg József (1847–1927) élete és munkássága *Debreceni Szemle*. 2. sz. 160–172. Letöltés: https://epa.oszk.hu/04600/04620/00058/pdf/EPA04620_debreceni_szemle_2022_02.pdf (2025. 10. 15.).

Dégenfeld-család tagjai tehát házasság révén kerültek Erdélybe. Minderről további dokumentumok sora olvasható az interneten. Az erdőszádai gróf Dégenfeld Sándor felesége báró Wesselényi Terézia volt; három fiúgyermekük Miksa (szül. 1884), Pál (szül. 1885) és Béla (szül. 1887).¹⁰ Mellettük német és francia nevelőnők is voltak, ám rövidebben magyar tanítóra is szükségük lett.

Az alábbi cikkben róluk is olvashatunk; a millenniumi ünnepekről szóló tudósítás néhány részletét idézem, Gergely Károly tollából, az eredeti helyesírással: „Az erdőszádai ünnepek – Erdőszádán az ezredévi örömnép f. hó 14-én lélekemelő jelenségekben gazdagon s valóban meghatóan folyt le. A grófi kastély homlokzatán messze ellátzó nagy nemzeti lobogó lengett, s a nemrég alakult kis magyar iskola is fennen lobogtatta zászlóját... Az iskolás gyerekek mintegy negyvenen voltak jelen, s hazafias dalokkal, szavatokkal, történeti és földrajzi ismereteik bemutatásával adták jelét szorgalmuknak s előhaladásuknak. A három szép reményű kis gróf fiú az „Ezer év”, az „Árpád álma” meg a hazaszerepre tett „Fogadási tétel” értelmes és hatásos elszavalásával tűnt ki. Szabó Mihály, segédlelkész és nevelő zászlószentelési szép beszédet s megható imádságot mondott, a kis magyar iskola tanítója, Belényi Gábor, az ezer év

történetéből tartott népszerű felolvasást...”¹¹

Az erdőszádai kastélyról, ahol a család élt, szintén vannak feljegyzések, és maradt fenn fénykép is, a kastély maga azonban már nem áll. A feljegyzések egyikében ez olvasható: „**Degenfeld-kastély:** A gróf Hunyadyaktól 1810-ben megvette gróf Dégenfeld Miksa. A 20. sz. elején gróf Dégenfeld Sándor birtoka, akinek hatalmas kastélya volt a hegy fokára építve. Ezt még gróf Dégenfeld Miksa építtette és neje fejezte be. A kastélyban sok értékes, pompás vieux-wien, sèvres-i, meissen-i, régi japán s kínai porcellán volt és körülbelül 2000 kötetből álló könyvtár.”¹² Erdőszáda

Máramaros megyében, a nagybányai járásban helyezkedett el.¹³

A Dégenfeld-családot, mind az ősokeket, mind pedig leszármazottaikat ma nagy tisztelet veszi körül; Debrecenben van Dégenfeld tér és az egyetemen emléktáblát is avattak az egyik leszármazott tiszteletére.¹⁴

5. DE TÉRJÜNK VISSZA A NAGYAPA ALAKJÁHOZ!

Saját nagymamám története így folytatódott a dédnagyapáról: *Bizony, régen látott ő jól, rengeteget olvasott, szorgalmasan javította a gyerekek füzeteit. Majd negyven éven át állt a*

¹⁰ Magyar nemzeti zsebkönyv, Bp., 1888. Letöltés: <https://www.pechy-de-pechujfalu.hu/myfiles/htmls/mnzs/mnzsxw-Title.html> (2025. 10. 15.).

¹¹ A cikk a Debreceni Protestáns Lap 1896. május 30-i számában jelent meg. Letöltés: https://epa.oszk.hu/05500/05566/00757/pdf/EPA05566_debreczeni_protestans_lap_1896_022.pdf (2025. 10. 15.).

¹² <http://users.atw.hu/kastelyok/erdely-maramaros.htm>

¹³ Bölkényi Kiss Károly: *Az erdélyi magyarok mezőgazdasági öröksége – adatok-magyarázatok (X. kötet)*. Letöltés: <http://kisskaroly.ro/Volum%20final%2010.pdf> (2025. 10. 15.).

¹⁴ Sajtóhír 2022-ből: A Debreceni Egyetem XX. századi alapításában fontos szerepet játszó gróf Degenfeld-Schomberg József főispán, a Tiszántúli Református Egyházkerület főgondnoka tiszteletére avattak emléktáblát csütörtökön az egyetem Főépületének első emeleti oszlopcarnokában.

katedrán, mindig kisgyerekeket tanított a be-tűtetésre: kizárólag elsősöket és másodikosokat oktatott. Házitanítója lett a három kis grófi csemetének is. Nagyon régen volt ez, és nagyon messze innen, Erdőszádán, egy csodaszép kas-télyban. Valamikor Magyarország volt az is...

Dédnagyapám, Belényi Gábor – ő volt a magyar iskolának a fenti cikkben név szerint is említett egyetlen tanítója – két tanév alatt felkészítette a mintegy negyven gyereket a vizsgának is felérő millenniumi szereplésre, és maga az ezer év történetéről tartott előadást. Jó három évtizeddel később született, Gelejről szóló írásában így írta le

korábbi tanulmányait és

életének ezt a korszakát, egyez szám 3. személyben:

„Az Ugocsa megyei Dabolcon született 1874-ben,

mezőgazdasággal foglal-

kozó, nem túl tehetőszülők gyermekeként.

Itt járt elemi iskolába. Szülei földművelők voltak, akik sok évszázados nemességüket szegényesen is gazdagságnak tartották, úgy értelmezve azt, hogy a nemeslevél egy-szersmind lelki nemességre is kötelez a haza, az egyház és embertársainkkal szemben!”

A folytatás pedig így hangzik: „Szülőfa-luja elemi iskolái után a szomszédban fekvő halmi-i gazdasági felső népiskola három osztályát végezte el. Innen a megye székhelyére, Nagyszőlőstre ment a polgári iskola IV. és V. osztályát tanulni. Itt mint megyei nemes megkapta a Kossuth alapítvány támogatását és teljes ingyenes volt. Az V. polgáriból a debreceni Református Főiskola tanítóképző-jébe vették fel. A megszentelt falú ő Alma Mater ölén szintén ingyenes volt. Boldog békeidőben a tanulni akaró diáknak voltak ingyenes helyei, mert majd minden

intézetben tettek az áldott lelkű magyar ösöket alapot, melyből a szorgalmas diák neveléshez és kenyérhez juthatott” (Belényi, i. m., 19–20. o.).

Debrecent elhagyva tehát elsőnek Erdőszádára került tanítónak. Nagyon élethűen írja le azt is, miért hogy Erdőszádán csupa-csupa román ajkú kisgyerekek lett a tanítója. „Ez a hely a dicső fejedelem, Rákóczi Ferenc idejéig egészen magyar, sőt kálvinista volt... Az erdőszádai magyarok Rákóczy oldalán harcoltak a szabadságharc idején. S mikor »Nagymajtényi síkon letört a

zászló« s az utána követ-

kező hollófekete időkben

az elpusztult, szegénnyé

tett rebellis magyarság

közé s helyére az uradal-

mak legolcsóbban dol-

gozó oláh jobbágyokat

hoztak a Szamos innenső partjára: kétszáz

év alatt teljesen elveszett a magyar nyelv.

Csak a domb tetején tündöklő kastély ma-

gyar levegője mutatta, hogy e hely Magyar-

ország” (Belényi, i. m., 20–21. o.).

De nézzünk most bele egy hivatalos ok-mányba, a nagybányai ev. ref. egyházmegye 1897-ik évi aug. hó 26. napján Sárköz-Újlakon tartott közgyűlésének jegyzőkönyvébe:

„Továbbá, mint örvendetes eseményt, köztudomásra hozom, hogy az egyházmegyei tanítói kar két tagja, Szabó József hiripi és Belényi Gábor erdőszádai ideiglenes ta-nító oklevelet nyert, s ez utóbbi rendes ta-nítóvá megválasztatván, megerősítettet s mint ilyennek bekebeleztetését kérem. A jelentés tudomásul vétetik. Esperes úr intézkedései helyben hagyatnak és megerősítetnek. Belé-nyi Gábor erdőszádai rendes tanító egyhá-z-megyénkbe bekebeleztetik.”¹⁵

„Belényi Gábor erdőszádai
rendes tanító egyházmegye-
gyénkbe bekebeleztetik”

¹⁵ https://www.krek.ro/documents/cikkek/1455/NbREm_kgy._jk._1897_apr.pdf

Hogy megértsük a 125 évnél is régebben leírt mondatokat, lentebb idézem a Czuczor-Fogarasi szótárból a szövegben előforduló *bekebeleztetés* jelentését. Ez a főnevünk a *bekebelez*, sőt *bekeblez* igéből származik.¹⁶

6. TANÜGYI TÖRVÉNYEK A MILLENNIUM KÖZVETLEN KÖRNYÉKÉN

Az alábbi mondatok az 1990-es években, a Millennium 100. évfordulójára megjelent pedagógiai munkákból valók, majd ismét az erdőszádai (később geleji) tanítót idézem.

Ismeretes, hogy az Eötvös József-féle nemzetiségi törvény nem korlátozta a nemzetiségek anyanyelvhasználatát, hanem „A közoktatás sikere érdekében [...] és a közjólét szempontjából” előírta, hogy „[...] a hon bármely nemzetiségű, nagyobb tömegekben együtt élő polgárai az általuk lakott vidékek közelében anyanyelvükön képezhessék magokat egészen addig, hol a magasabb akadémiai képzés kezdődik.” Az újabb dokumentumok már az oktatás erőteljes magyar nyelvűségéről szólnak, s ez a tendencia csak erősödik a Millennium körül. A magyar nyelv kötelező tanítását a magyar állam területén

lévő minden népiskolában az 1897: XVIII. tc. rendelte el.¹⁷

A millenniumi ünnepekhez kapcsolódva a nyomás a magyar nyelv kötelező oktatását illetően mind nagyobb lett, erről tanúskodik az 1896 elején rendezett országos pedagógiai kongresszus is. Különösen fontos volt itt a népiskolai szakosztály munkája. „*A magyar nyelv tanítása a nem magyar nyelvű iskolákban*” címmel hangzott el előadás, majd következett *A magyar nyelv terjesztéséről* szóló beszámoló, amely erőteljes lépéseket sürgetett, és a népiskola legfőbb feladatának nyilvánította a magyar beszéd gyakoroltatását.” Az előadások során elhangzottak „a nemzetiségek jogait sértő, érdekeikbe ütköző, szélsőséges nacionalista kitevételek” is.¹⁸

„240 oláh gyermeket tanított meg magyarul beszélni, érezni”

Ezekről az időkről és az intézkedések, rendeletek lecsapódásáról Belényi Gábor tanító visszaemlékezésben ezt

olvassuk: „Ez új iskola felállításával óhajtott a visszamagyarosítás megkezdését a nemes főúr és neje báró Wesselényi Teréz. Ez sikerült is, mert 1896-ban az ezredéves ünnepet már teljesen magyar szellemű iskolában ünnepeltük a vidéki főurak: gróf Dégenfeld, gróf Teleky, báró Blomberg és báró Apor családok jelenlétében. Hét évet töltött itt e gyönyörű helyen, 240 oláh gyermeket tanított meg magyarul beszélni, érezni. Ezekkel és az igen jó érzésű

¹⁶BEKEBLEZ, (be-keblez) ösz. áth. 1) Valakit bizonyos testület, társulat, egyesület tagjai közé fölvesz. Tudományos, kereskedelmi társulatba bekeblezni valakit. Bekeblezni az orvosi, az egyetemi karba. 2) Valamely földterületet, illetőleg helységet, várost, vidéket bizonyos kerület, tartomány, ország stb. körébe fogad, s annak egyik alkatrészévé tesz. Egyik vármegyétől elszakasztott helységet bekeblezni egy másikba. Némely erdélyi megyéket bekeblezték Magyarországra. (Ma inkább csak e második jelentését ismerjük.)

¹⁷ Kardos József–Kelemen Elemér (1996): *Ezeréves magyar iskola. Szemlény- és képnyűjtemény*. Korona Kiadó Kft., Budapest., 57–71. o.

¹⁸ Felkai László (1994): *Magyarország oktatásügye a Millennium körüli években*. Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, Budapest, 145–146. o.

egyszerű szülékkel megszerettette az állam nyelvét, színét és törvényét.”

Az ugyancsak Debrecenben, a református tanítóképzőt végzett Belényi Gábor-unokának, Szűcs Katalinnak a tollából olvashatunk részletesebben a fiatal tanító életéről, Erdőszádán kötött házasságáról. „Gróf Dégenfeldék kerestek magyar tanítót iskolájukba és nevelőt három kisfiuk mellé, akikkel ugyanakkor egy német és egy francia kisasszony is foglalkozott. A nevelőnők a grófnőnek társalkodónői is voltak, a komornával pedig csak magyarul társalgott. Rob Anna volt a komorna... Amikor a fiatal tanító feleségül kérte a komornát, a grófnő szépen kiházasította komornáját, szép nászajándékokat kapott és lakásuk is volt és ott maradt dolgozni addig, amíg első gyermekük meg nem született. Ő volt az én édesanyám, Belényi Gabriella.”

7. A TANÍTÓ ÚR ÉLETRAJZÁNAK FOLYTATÁSA

Belényi Gábor fiatal tanító Erdőszádán kezdi pályáját, majd átkéri magát a Borsod megyei Gelejre. Íme néhány dokumentum ezekből az évekből. A geleji kinevezésről ugyancsak egyházi jegyzőkönyv bejegyzése tanúskodik; az első az Az alsó-borsodi ev. ref. egyházmegye 1901. évi őszi közgyűlésének a jegyzőkönyve. Ebből idézek: „Hivatalukban megerősítettek 1901. szept. 5-iki dátummal: Fűrj Lajos a tiszta-tarjáni lelkészi állomáson; továbbá mint tanítók, illetve tanítónők: Abaházi Endre Harsányban, Bazsó Ilona Dorogmán, Sóllyom Barnáné — Janiga Jola Eger-Lövön, **Belényi Gábor Gelejen**. Bazsó Ilona és Belényi Gábor, kik a

tanítói hivatalra felesketve még nem voltak közgyűlésünk színe előtt leteszik a hivatalos esküt.” (Bejegyzés a 7. oldalon.)

Református kántortanító dédnagyapám az első geleji évek után – mivel „otthonról” hívják – visszamegy rövid időre szülőfalujába, Dabolcra, de végül Gelejt választja, ahol feleségével egészen a nyugdíjazásáig élnek. A következő híradás 1904-ből származik, ekkor tért vissza Dabolcra újra Gelejre.

„A miskolczi egyház orgonista-kántortanítóul Rácz Árpádot választotta meg, ki- nek, hogy az országos tanítói nyugdíjintézetnek tagja lehessen, kötelessége lesz a községi iskolákban, meghatározott órákon a

vallást és éneket tanítani.

A sajó-keresztúri egyház Litkcy György, — az andornaki Kovács István, — a **geleji Belényi Gábor**, — az ónodi Máthé

Gyula, — a f.-ábrányi Horváth Lajos, — a bosi Dér János okleveles tanítókat rendes, — a h.-szalontai egyház pedig Petyke László képezdei magántanulót ideiglenes tanítóul választotta meg. Megerősítésük jelen gyűlésünk tárgya.”

Tanítói munkája több dicséretet kapott, ennek egyik bizonyítéka 1908-ból:

„Iskoláink osztályzata következő: kitűnő 33, múlt évinél kettővel kevesebb. Az esés azonban csak látszólagos, mert a vörheny miatt zárva tartott tiszánai kitűnő iskolák osztályozatlanul maradása okozza a kevesbülést. — Névszerint ezek: Alsószolcán Baksá Lajosé, Géresi Ilonáé, Átányon Végh Bertalané, Böcsön Biró Lászlóé, Korsós Joláné, Egerlövön Janiga Idáé, **Gelejen** Tóth Ferencé, **Belényi Gáboré** [...]” (A felsorolás további neveit elhagyom.)

Az adat az 1908. szeptember 9-i, a fentebb idézettekhez igen hasonló

„kitűnő 33, múlt évinél kettővel kevesebb”

jegyzőkönyvből, a 12. oldalról való, ott olvashatók a bizottságnak az 1906/07-es tanévet értékelő sorai. És hasonló értékeléseket találunk a következő kötetekben, az 1910-es évekre vonatkozóan is.

8. A TANÍTÁS, TANULÁS GELEJEN A TÁVOLABBI ÉS A KÖZELEBBI MÚLTBAN

A Gelej-monográfia egyik fejezetében dédnagyapám, Belényi Gábor a település iskolájának múltjáról ír. Azt feltételezi, hogy a geleji református templom megépítésével egy időben, 1731-ben iskolát is alapítottak az itteni emberek. „A mai Gelej alapítása tehát 1731. E nemes famíliáknak első dolga volt templom és iskola építése.”

A fiúkat oktató tanítók (fi-tanítók vagy rectorok) nevét 1808-tól jegyezték fel; eszerint 1930-ig, azaz bő százhusz év alatt 34 tanító fordult meg a faluban. A jegyzőkönyvek a nevek számontartásán kívül az oktatómunkát is bemutatják. „Benne van a könyvekben az elvégzett és elvégzendő tananyag részlete-sen... Az 1850-es évig bőséges volt a latinos tananyag.” Az iskolai élet legnagyobb eseményei közé tartoztak a kezdetektől a téli és a nyári vizsgák, amelyek nyilvánosak voltak, és amelyeken diák és tanára egyaránt megmérettetett. Ilyen vizsgák tantárgyait sorolja fel a következőkben Belényi Gábor. Tapasztaljuk, hogy a fiúk és a lányok vizsgatárgyai egészen eltérőek voltak. Először egy 1823-ban tartott vizsgát idéz, amelyen a fiúknál ezek a tárgyak szerepeltek (az akkori

helyesírás szerint): Nagy káté, Physika, Geographia, Kis tükör, Szent história, Soltárok, Számtan: a négy elementáris részek. A lányok példának bemutatott 1855-ös vizsgájának részei viszont a következők voltak: Olvasás, Syllabizálás, Betűzés, Írás, Könyörgések, Parancsolatok, Erkölcsi regulák, Ének. Ugyanezeket a tárgyakat találjuk felsorolva a diósgyőri református elemi iskolát bemutató könyvben is, Balázs József Egyházak és iskolák Diósgyőrben című könyvében, a 107. oldalon, ugyancsak az 1850-es évekből, és hozzátéve még a következő információt: „a tanulókat nem osztályokra bontva csoportosították, hanem aszerint, hogy milyen tárgyakat tanul”.¹⁹ (Nyugdíjas kora elérével dédnagyapám élete utolsó éveit éppen Diósgyőrben élte le, ide férjhez jött lánya családjában.)

„Az 1855. február 4-i téli vizsgákon a geleji fi iskola felett szemlét tartván a tanítványoknak pontos, értelmes, rögtöni feleleteiből kitündöklött a mindig ernyedetlen szorgalmú, oktató úrnak, Rozgonyi Józsefnek kitűnő ügyessége, tanítványaival való szelid, okos bánásmódja.” „A geleji szülék gyermekeiket nagyon tisztán tartják, iskolába igen kevés kivétellel – törvényi kényszerítés nélkül is – járatták s ambícióval taníttatják” – olvashatjuk a 16. oldalon.

A szokásos iskolai elfoglaltságokon kívül szólnak a sorok az 1930-as években olyan délutáni vagy hétvégi elfoglaltságokról, mint az énekkar, a levente, vagy a tanítók vezette lányegylet. „A 12 év feletti leányok „leányegyletbe” tömörülnek. Az egylet az egész

százhusz év alatt 34 tanító fordult meg a faluban

¹⁹ Balázs József 1998. *Egyházak és iskolák Diósgyőrben*. A Borsod–Abaúj–Zemplén megyei levéltár kiadványa, Miskolc.

iskolai évben működik. Vezetője Belényi Gábor tanító. A leányegylet minden vasárnap a templom után 3-5 óráig tartja gyűléseit. Ima, ének, bibliaolvasás, szavalás, továbbá szépirodalmi felolvasások, irredenta előadások a tárgyai. A tagok előre feliratkoznak szerepelni, felkészülnek. A program után szelíd bírálat következik. Az egyletnek is vannak vizsgái, ahol a legjobbaknak külön jutalmakat osztanak ki.²⁰

Hosszú ideig külön osztályokba jártak a fiúk és a lányok, majd az 1908-as tanévtől a geleji református fiú és leányiskola országos rendeletre megszűnt; lett belőle vegyes iskola. De a tanító nemcsak az iskolában, a tanítványok körében játszott fontos szerepet, részt kellett vennie Gelej közéletében is. Mi most azért maradjunk mégiscsak az iskolánál!

a babáimnak mindent
elmondtam, ami az
osztályban megragadott

9. MILYENEK VOLTAK A TANÍTÓ ÚR ÓRÁI?

Erről az unoka soraiból kapunk képet, aki később nem véletlenül választotta maga is a tanítónői hivatást. Az 1928/29-es tanévtől járt két évet a nagypapa osztályába. Idézetek a pályaműből: „Anyai nagypám, aki földműves szülők gyermeke volt, éppen 38 esztendőtt tanított, majdnem a kezdetektől a borsodi, mindössze két tanerős iskola első és második osztályában. Példájával belém oltotta a hivatás szeretetét. Kezdetől tudatosan készültem arra, hogy tanító néni legyek belőlem. Életem hatodik éve előtt is már beülhettem az iskolapadba, de még csendesen ki is járhattam a tanteremből. A babáimnak

mindent elmondtam, ami az osztályban megragadott. Előbb összefüggően, majd egy bábszínházi élmény hatására már kérdés-felelet formájában.

Hat éves koromtól két évig immár 'hivatalosan' is a nagypámat láthattam magam előtt a katedrán. Aztán a nagyszüleimtől a szüleimhez visszakerülve a diósgyőri református elemi iskola harmadik-negyedik osztályába jártam, majd az ottani polgári leányiskolába.²⁰

Ezután lett a debreceni Dóczy Református Tanítónőképző diákja. „Minket öt esztendőn át tanítottak tíz tantárgy legeredményesebb oktatásának 'titkaira'.

A tanítóképzőben megismert tanárim a jó módszerek átadásán túl személyes példájukkal is hivatástudatra, emberszeretetre, magára az Éltre nevelő igazi tanáregyeniségek voltak.”

Tény azonban az is, hogy a falusi iskolában, a nagypapa keze alatt jó alapokat kapott valamennyi tantárgy későbbi sikeres elsajátításához, megtanult tanulni, megszerette a tanulást, szorgalmas és kitartó volt későbbi élete során is.

10. GELEJI HÉTKÖZNAPOK

A helytörténeti anyag bővelkedik a falu mindennapi életének a leírásában, szó van benne a ruházatról, a táplálkozásról, építkezésekről, a társas életről, de legnagyobb figyelme az emberek munkára összpontosul, ezt is fontosnak gondolom megemlíteni. A tanító aktív résztvevője a falu mindennapi életének.

²⁰ Ld. az első rész 1. számú jegyzetét: Szűcs Katalin (2001): *Tizenegy katedra*., 70. o.

Értékes beszámolót küld egyik felettésének, ezt idézi a *Geleji népi gazdálkodás – Aratók* című, szintén az interneten fellelt tanulmány. „A gelejiek csak elvétve arattak részért a községen kívül. A részesaratást vállaló falubeliek leginkább a helyi nagygazdákhoz szegődtek el kaszásnak, akikkel már télen megegyeztek arról, hogy a következő év nyarán náluk fognak aratni.”

Ezután idézi a sorok írója Belényi Gábor egyik levelét, melyet az az esperesnek címzett, s benne többek között ezt írja: „A búza takarást a geleji gazdák már decemberben kiadták a falu nem nagy hangu, de szorgalmas szegényeinek. **ÉN is írtam több szerződést.** Aki dolgozni akar és szeret, azt a gazdák ismerik és adnak is neki kenyeret. Akinek itt most nincs takarása már hetek óta, az azért van, hogy nem való semmi munkára.”²¹

11. A TANÍTÓ ÚR SORAI TRIANONRÓL; ERDÉLY SIRATÁSA

A monográfia befejezése keserű hangú, megszólal ugyanis benne a Trianon okozta veszteség feletti bánat és kétségbeesés. „Ez idei nyár első heteiben üritették ki tíz évi megszállás után a franciák a német Rajnavidéket. Örül a német, bár ha mi is... De mikor örülünk mi rokontalan magyarok? A hatalmasoktól ránk engedett négy rabló szomszéd és a 400 éves kiélő házastárs, az osztrák sógor mikor adja vissza ezer éves földünket?”²²

Ennél is kétségbeesettebb, szomorúbb sorok olvashatók az unoka feljegyzései között. „Nagyszüleim és édesanyám ugoccai és máramarosi gyökerei soha nem szakadtak meg. Szülőföld-szeretetük Trianon után egész Erdély siratására bővült. Gyerekkoromból csengenek

vissza a szavaik: »Elvették tőlünk Erdélyt, mi már nem mehetünk soha haza«. Másoktól is hallottam: »Otthon, Erdélyben«, »haza, Erdélybe«. Azt, hogy mit jelent a szülőföldre való visszavágyás, hogy mi a »haza«, nem könyvekből tanultam.”

Nem véletlen az sem, hogy 1930. augusztus 17-én kelt Gelej monográfiája a *Hiszkegy* soraival fejeződik be: „Hiszek egy Istenben, Hiszek egy Hazában, Hiszek egy isteni Örök Igazságban, Hiszek Magyarországnak feltámadásában”.

12. AZ UNOKA SOK ÉVTIZEDES TANÍTÓI PÁLYÁJA

A dédnagyapa harmincnyolc évnyi tanítókodás után, 1932-ben ment nyugdíjba. Nyugdíjazása után feleségével, a dédikével együtt a lányához és annak családjához költözött diósgyőri otthonukba. A növekvő összezsúfoltodottságon kívül a jelentkező betegségek, legfőképpen látásának elvesztése jelentett gondot, nem tudta már összegyűjtött gazdag könyvtárát sem élvezni. Ahogy a történet elején szó volt róla, a könyvei – egy-két darabot kivéve – nem maradtak a családra.

²¹ Belényi Gábor levele Farkas Istvánhoz, az alsó-borsodi ref. egyházmegye espereséhez. 1927. január 30. Forrása: <http://gelej.hu/konyv/aratas.pdf>

²² Ld. a *kiél* ige 3., ma már nem használt jelentését: kiél 'rajta élőszködik, a vagyonától megfoszt, valakit kihasználva elfogyasztja a tartalékait, pénztét, élelmét'. Forrás: <https://wikiszotar.hu/ertelmezo-szotar/Kiel>

De nézzük, hogyan is folytatódott a pedagógusi hivatáshoz való kötődés a családban! Nem tudom a pontos választ, miért nem taníttatta Belényi Gábor a saját lányát, a nagymamám az akkor már létezett tanítónőképzőben. Ugyanis – mint azt Ablonczy Bélának Dóczy Gedeon életéről szóló munkájából tudhatjuk – az 1900-as évek legeleje óta folyt tanítónők képzése is Debrecenben. Így már az elindulása után megszakadt tehát a tanítói hivatás folytonossága – azonban nem örökre. A lánya helyett majd az unokát segíti Belényi Gábor a tanítónőképző elvégzésében.

Íme, mi olvasható a mai Dóczy Gimnázium honlapján: „Az

1899/1900. tanévben újabb tagozattal bővült a Dóczy Gedeon vezette intézet. A felsőbb leányiskola 4. osztálya fölé (a mai 8. évfolyam fölé) – az előbb említett hatosztályú felsőbb leányiskola meghagyása mellett – 4 évfolyamos tanítónőképző-intézetet szerveztek; abból a megfontolásból, hogy az „egyház kedves kis veteményeskertjeibe” – a református kisiskolákba (vagyis a református elemi iskolák 1–4. osztályába) – hozzáértő, hithű és a református hagyományokat jól ismerő tanítónők kerüljenek és váljanak a jövő nemzedék példaképévé. Bizonyos gyakorlati megfontolások miatt is, de lassan elnéptelenedett a nemrég kiépült hat évfolyamos képzés 5. és 6. osztálya, és átadta helyét a képesítést adó tanítónőképzőnek. A tanítónőképző mellett elemi gyakorlóiskola is létesült, vagyis az alsó tagozat 1–4. osztálya.”

A tanítónőképzőbe 200 jelentkező közül 40 főt vettek fel; a gejeji tanító úr unokája ezek

egyike volt. „Végig a nagyapám taníttatott, aki tanítói nyugdíjának a felét áldozta rám az öt esztendőn keresztül (1936–1941).”

A tanítónőképző sikeres elvégzése után jönnek azok az évek – az ő esetében is pontosan harmincnyolc esztendő –, amelyeket a katedrán töltött. Tanított kisiskolák 1–4.-ig összevont osztályaiban, egészen magas, 60 körüli létszámú osztályokban, majd később már kisebb csoportokban. Részt vett az ötvenes évek közepén az első osztályos reform-

meséket olvasott és verseket tanított nekem, s tőle tanultam meg az iskolakezddés előtti nyáron olvasni

olvasókönyv egyes részének a gyakorlatban való kipróbálásában, javításában, neve bírálóléknél benne is szerepel az 1958-tól használatos első olvasókönyvben. Volt pár évig igazgatóhelyettes

és tanulmányi szakfelügyelő is, de mindig a tanítás jelentette a legnagyobb örömet számára. Ő is igen szerette az elsősöket tanítani, de örömmel vitte tovább is az osztályait, egészen a felső tagozatig. Sokszor láttam füzetek fölé hajolni és a piros tollal a betűk alakját javíttatni, máskor a hibátlanul megoldott számtanpéldákat piros pontokkal jutalmazni.

Kollégái és diákjai emlékezete szerint nagyon jó szakember volt, amit több kitüntetés is igazolhat.²³ Én kisgyerekként arra emlékszem, hogy hétvégeken, amikor otthon volt, meséket olvasott és verseket tanított nekem, s tőle tanultam meg az iskolakezddés előtti nyáron olvasni. Én is ülhettem benn már ötévesen csöndben rajzolgatva egy-egy osztályában, figyelve közben azt is, hogy mi minden történik az iskolában. Egyetemista koromban, mint tanári pályára készülő hallgató, utolsó osztályai egyikében hospitáltam is pár órát.

²³ 1959-ben „Az oktatásügy kiváló dolgozója” kitüntetést kapott, s ugyancsak jutalomból volt egy prágai utazáson is.

13. SZÚCS KATALIN ÍGY ÖSSZEGZI TANÍTÓI PÁLYÁJÁT

Befejezésül egyetlen gondolatot ismét idézek a *Tizenegy katedra* című pályaműből: „Ha pályámat előlről kezdeném, újra tanítónő lennék. Mindent végigcsinálnék, talán még több jóra, szépre törekedve, a kudarckok ellenére még eredményesebben harcolva. Összesen tizenegy iskola katedráján tanítottam; hogy nem tudtam az egy katedrához való hűségben is a nagyapám példáját követni, arról nem én tehettem. Az élet kényszerített a változtatásokra, sordort újabb helyekre.”

14. SAJÁT PÁLYAVÁLASZTÁSOM, TANÁRI PÁLYÁM EMLÉKEI DIÓHÉJBAN

Egészen nyilvánvaló, hogy az én pályaválasztásomban is meghatározó volt az ősök,

leginkább a nagynénim szerepe. Kezdetből sikerrel vettem az iskola jelentette akadályokat, a tanulás, minden új ismeret megszerzése örömmel töltött el. A tanári pályára lépve hosszú ideig a tanulást sem hagytam még abba: összesen három diplomát szereztem, a magyar–oroszmellett elvégeztem a francia és a német szakot is.

Magam sem tudnám más szavakkal és szebben összegezni tanári pályámat, mint ahogyan ő tette. Ha pályámat előlről kezdeném, újra a tanítást választanám hivatásul. Az évek – ez esetben is éppen harmincnyolc, 1975 és 2013 között –, ha nem is tizenegy iskolában, de azért hat különböző helyen, középiskolától az egyetemi katedráig zajlottak. Saját, a pályára való felkészülésben és tanári munkásságomban – immár a pályá széléről visszatekintve – ráismerni vélek az ő gesztusaira, erényeire és olykor hibáira. Örülök, hogy megírtam ezt a visszatekintést, dédnagyapám emlékének ajánlva.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Balázs Ádám (2022): *A legnagyobb székegy – Orbán Balázs élete és munkássága*. Kriterion, Kolozsvár – Magyar Napló, Budapest.
- Balázs József (1998): *Egyházak és iskolák Diógyőrben*. Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Levéltár, Miskolc.
- Belényi Gábor (1930): *Gelej község monográfiája*. (Leltári szám: 522.) Borsod megyei monográfiák. Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattára, Budapest.
- Felkai László (1994): *Magyarország oktatásügye a Millennium körüli években*. Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, Budapest.
- Kardos József és Kelemen Elemér (1996): *Ezeréves magyar iskola. Szemelvény- és képgyűjtemény*. Korona Kiadó Kft., Budapest.
- Szűcs Katalin (2001): Tizenegy katedra. In: Trencsényi László (szerk.): *Példák és példaképek*. Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Pedagógiai Intézet, Miskolc.